
УДК 37.015.311

Васьківська Галина,

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН
України*

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК СИСТЕМА ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу схарактеризовано освітнє середовище як систему детермінант розвитку особистості. Структуровано освітнє середовище за сферами впливу, тобто за джерелами здобуття знань з різних точок зору. Розроблено програму курсу за вибором «Наукове пізнання», що дає можливість розвивати критичне бачення будь-якої події, явища чи ситуації.*

***Ключові слова:** освітнє середовище, детермінанти розвитку особистості, наукове пізнання.*

Abstract. On the basis of analysis of scientific sources and empirical Author determined educational environment as a system determinants of personality. Structured learning environment for spheres of influence, is sources of gaining knowledge from different perspectives. The program of elective courses "Scientific knowledge" that makes it possible to develop a critical vision of any event, phenomenon or situation.

Keywords: educational environment, determinants of personality development, scientific knowledge.

Ми вважаємо за необхідне викласти своє розуміння поняття «освітнє середовище». Якщо «середовище» – усе, що нас оточує, то «освіта» – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей зі здобуття знань, набуття умінь і формування навичок, або їх удосконалення. Освіта як передача накопичених суспільством знань молодому поколінню спрямовується на розвиток пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного їх застосування. Отже, освіта – це передача накопичених людством знань. Наразі школа не є єдиним джерелом здобуття цих знань, тому вважати школу єдиним освітнім середовищем було б помилковим. Середовище - комплекс зовнішніх явищ, які синергетично діють на людину і значною мірою впливають на її розвиток.

Освітнє середовище ми визначаємо як сукупність біологічних, психологічних, соціальних і культурних чинників, які, взаємодіючи, детермінують життєпростір учня, несуть відповідне інформаційне навантаження, яке фіксується як знання [2].

Ми визначили, що освітнє середовище як середовище здобуття знань, накопчених людством, поділяється на: шкільне як навчальне середовище (навчання загальноосвітнім предметам, курсам за вибором тощо) і як позанавчальне (гуртки, секції тощо); родинно-сімейне; мас-медійне (mass-media) (друковані й електронні ЗМІ, ТБ, радіо, а також зовнішня реклама, реклама у транспорті тощо); юнацько-молодіжне; інформаційно-інформатизаційне (Internet, соціальні мережі, стільниковий простір); просторово-локальне (спілкування у громадських місцях, магазинах, аптеках, місця відпочинку і та. ін.); культурно-естетичне (пам'ятки історії і культури, театри, музеї, виставки, заповідники тощо).

До шкільного середовища ми відносимо: навчально-виховний процес, освітні структури і підструктури, форми й

методи їх організації, педагогічні технології, психолого-педагогічний супровід, предметно-просторову організацію тощо. З огляду на «дорослі» знаннєві пріоритети (вихід зі шкільного навчального середовища і перехід до навчального середовища вищого рівня або одразу до виробничих відносин) може відбутися певне зміщення аксіологічних акцентів.

Нами з'ясовано, що найбільший вплив на учнів чинить шкільне навчальне і позанавчальне освітнє середовище. Дещо поступилося родинно-сімейне, а мас-медійне посіло третє місце. Четверте закріпилося за інформаційно-інформатизаційним, на п'ятому місці опинилося юнацько-молодіжне освітнє середовище.

Родинно-сімейне середовище є першим соціальним середовищем дитини. Вплив родинно-сімейного середовища на формування в учнів системи знань відбувається через традиції, спільну мовну, культурну і морально-етичну основу. Саме в сім'ї, в родині дитина вперше усвідомлює і викристалізовує, самоактуалізує власний «образ-Я». Від того, яка ментальність притаманна тій чи іншій родині, залежить сприйняття світу дитиною, тож і цінність знань і їх ієрархія визначатиметься ментальністю родинно-сімейного середовища.

Отже, процес соціалізації учня як процес активного засвоєння знань і відтворення ментального досвіду розпочинається саме з родини, в атмосфері спілкування з батьками та іншими родичами. Від родини також залежить сприйняття дітьми різноманітної інформації.

Наступне середовище, яке значно впливає на засвоєння знань і розвиток особистості, - мас-медійне, яке формується за допомогою засобів масової інформації. ЗМІ - це форма публічного поширення інформації, спрямованої на охоплення необмеженого кола осіб, соціальних груп і держав з метою оперативного інформування про події і явища у світі, окремій країні, регіоні. Учні, користуючись мас-медійними продуктами, мають критично ставитися до оприлюдненої інформації, вміти аналізувати і зіставляти факти.

Юнацько-молодіжне середовище значно детермінує процеси життєдіяльності молоді. У загальних рисах воно повторює основні визначення суспільного середовища як такого.

Водночас, юнацько-молодіжне середовище має свою специфіку, обумовлену статусом молоді – особливої демографічної групи, яка має власні потреби та інтереси, мотиви діяльності і розвитку. Дослідження такого середовища належить до актуальної і перспективної тематики соціологічних, філософських, політологічних та інших досліджень.

Аналізуючи інформаційно-інформатизаційне середовище, розглянемо детальніше найпопулярнішу його складову – Internet. У третьому тисячолітті спілкування в Інтернет-мережі on-line стало надпопулярним. Ми з'ясували, що для учнів 11-х класів пріоритетною є така п'ятірка напрямів користування ресурсами світової павутини: спілкування в соціальних мережах (Facebook, «Однокласники», «Вконтакте», у чатах та ICQ) тощо) – 74,00 %; пошук інформації для навчання – 72,41 %; пошук, прослуховування (переписування) музики, перегляд і завантаження на свій комп'ютер фільмів – 66,14%; пошук інформації на теми, які цікавлять респондентів (кулінарія, автомобілі, спорт, живопис тощо) – 61,06 %; ознайомлення з останніми новинами, поточною інформацією мережі Інтернет -55,48 %. Звісно, переваги Інтернету очевидні: можливість швидко знайти потрібну інформацію з будь-якого куточка світу, прочитати необхідну літературу, поспілкуватися зі своїми однодумцями на різні теми. Утім, саме у всесвітній павутині людині легко заплутатися, сприймаючи на віру будь-що. Тут найнегативнішого впливу зазнає та людина, яка має серйозні проблеми в щоденному спілкуванні з оточенням. Віртуальне спілкування дає тільки віртуальну свободу. Ризик бути втягненим у спілкування маргінальних груп, здатних нав'язати негативні соціальні установки, дуже високий. Учень, який ще не має чітких поглядів на життя, може бути втягнутий в асоціальний спосіб життя.

Для 11-класників пріоритетні джерела, з яких вони черпають знання, є такими: ЗМІ (ТБ, радіо, преса) – 73,52%; батьки – 59,81 %; урочна діяльність – 48,91 %; Інтернет – 41,74%; друзі – 41,43 %; групи за інтересами – 11,21 %; навколишній світ – 2,49 %; самостійна робота з навчальними книгами – 2,49%. За відповідями 10-класників вибудовано таку ієрархію: Інтернет – 77,68 %; ЗМІ (ТБ, радіо, преса) – 75,89 %; друзі -32,14%; урочна діяльність – 25,00%; самостійна робота з

навчальними книгами – 14,28 %; групи за інтересами – 3,57 %; батьки – 0,50 %; навколишній світ – 0,00 %. Як бачимо, випускники значно орієнтуються на ЗМІ, батьків і урочну діяльність, що є основними джерелами постачання інформації з огляду на подальше навчання чи трудову діяльність. Для 10-класників головними виявилися Інтернет, ЗМІ і друзі як джерела-чинники інформації, що вказує на рефлексію, зумовлену потребами особистості, і мало стосується майбутнього дорослого життя.

Кожен соціальний інститут як самодостатнє формування, безсумнівно, є специфічним середовищем, яке має свою мету, завдання, об'єкт, предмет і цілі, що спрямовані на кінцевий результат.

За багатьох причин діти можуть виконувати обов'язки дорослих у родині, відвідувати різні установи і заклади, організації і підприємства – лікувальні, торговельні, громадського харчування, адміністративні, з надання послуг тощо. Залучення до повноцінного дорослого життя водночас сприяє як позитивному, так і негативному уявленню про людину, стосунки і взаємини. Дослідники недостатньо приділяють уваги такому просторово-локальному середовищу.

До освітнього середовища відносимо й культурно-естетичне як прояв, вияв і конструкт колективного безсвідомого (за К. Г. Юнгом), що продукується переглядами фільмів, відвідуваннями театрів, концертів, спортивних змагань тощо. Ще К. Ушинський говорив: покажіть дитині картинку і вона заговорить, адже, беззаперечно, ми рефлексуємо на все, що кидається у вічі. Середовище, що пульсує видовищністю, містить не тільки додаткові відомості, але й на синергетичному рівні впливає на конструювання (розгортання, тимчасове прирощення, переструктурування, вмонтовування і навіть відкидання) стереотипного (матричність) бачення людської поведінки, її життєдіяльності, способів співіснування із собі подібними. Звісно, школа має спонукати учнів до критичного перегляду фільмів, вистав та ін., обговорювати побачене і виявляти можливі (приховані, зумисне закладені) негативні впливи. Під час обговорення створюються сприятливі умови для відвертої розмови, з'ясування позиції кожного учня. Учитель має

можливість привернути їхню увагу до проблем соціально-правового характеру, формувати почуття поваги до закону, непримиренність до правопорушень тощо. Для такого обговорення учні мають самі обрати фільм. За освітньої діяльності учнів реалізуються стереотипні (усталені, чіткі й аморфні) ланцюжки, що пов'язують свідомість юнаків і дівчат з колективним безсвідомим. Тут учитель має віднаходити аспекти, спрямовані на формування позитивних цінностей, не критикувати агресію чи негатив, а спонукати учнів самотужки доходити причин таких феноменальних людських проявів.

Серед картин, які несуть смислове навантаження, користуються попитом серед молоді, можна розглянути для обговорення: «Парниковий ефект» режисера В. Ахадова (цей фільм допоможе знайти відповідь на запитання: «Чи може бути щасливим той, хто погано ставиться до інших людей?»); «Аврора» режисера О. Байрак (доля дівчинки як уособлення лиха, зчиненого руками людини, - Чорнобильської трагедії); «Італієць» режисера А. Кравчука (тема родинних і матеріальних цінностей); «Місто без сонця» режисера С. Потьомкіна (проблема наркоманії і шляхи її подолання) та ін.

До культурно-естетичного середовища можна віднести ще і художнє, яке можна розглядати як середовище функціонування мистецтва у рамках суспільства, а ще - як предметний світ, простір, організований з метою формування творчих задатків особистості та її соціальної активності.

Ми до структури освітнього середовища не віднесли релігійне, бо в ньому перебувають не всі школярі. Утім, хоч і багато з них бачать себе поза релігією, проте майже 15% учнів хотіли б більше про неї дізнатися.

У своєму дослідженні на основі анкетувань, інтерв'ювань, спостережень за шкільною і позашкільною діяльністю ми структурували освітнє середовище за сферами впливу, тобто за джерелами здобуття знань з різних точок зору. Розроблена нами програма курсу за вибором «Наукове пізнання» дає можливість розвивати критичне бачення будь-якої події, явища, ситуації. Для того щоб деякою мірою гасити негативний вплив середовищ на учнів, ми, розроблюючи метакурс за вибором «Людинознавство» [1], врахували можливі проблемні ситуації. Упорядковані в систему

знання про людину і викладені у змісті метакурсу «Людинознавство» є основою для подальшого усвідомлення старшокласниками важливості цих знань у процесі соціалізації.

Список використаних джерел

1. Васьківська Г.О. Людинознавство. Для учнів 10- 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів : навч. посіб. / Г.О. Васьківська. - К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. - 256 с.

2. Васьківська Г.О. Формування системи знань про людину в учнів старшої школи: теорія і практика : монографія / Г.О. Васьківська. - К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. - 512 с.
